

**VATANGA QAYTGAN SHAXSLARNING QADRIYATLAR
TIZIMIDAGI TRANSFORMATSIYALAR VA ULARNING QAYTA
IJTIMOIYLASHUV JARAYONIDAGI ROLI**

Guliston davlat pedagogika instituti

“Pedagogika va psixologiya” kafedrası

O‘qituvchisi **Odinaxon Mansurova Ulug‘bek qizi**

e-mail: oydinulugbekovna2@gmail.com

<tel:94-678-19-93>

Guliston davlat pedagogika instituti

“Pedagogika va psixologiya” kafedrası

Stajyor-o‘qituvchisi **Mamarasulov Sobirjon Odiljon o‘g‘li**

e-mail: sobirjon5464@gmail.com

tel: 99-441-54-64

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada uzoq muddat xorijda bo‘lib, vataniga qaytgan shaxslarning (reemigrantlarning) qadriyatlar tizimidagi transformatsion jarayonlar tadqiq etiladi. Muallif reemigrantlarning xorijiy madaniy muhit ta‘sirida o‘zgargan qadriyatlari ularning milliy jamiyatga qayta ijtimoiylashuviga qanday ta‘sir ko‘rsatishini ijtimoiy-psixologik jihatdan tahlil qiladi. Tadqiqotda reemigrantlar duch keladigan "teskari madaniy shok" va begonalashuv inqirozi kabi omillarning kognitiv-qadriyatli asoslari yoritilgan. Olingan natijalar asosida reemigrantlarning qadriyatlar tizimidagi o‘zgarishlarni ijtimoiy muhitga moslashtirish va ularni psixologik qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

***Kalit so‘zlar:** reemigratsiya, qadriyatlar tizimi, transformatsiya, qayta ijtimoiylashuv, ijtimoiy-psixologik adaptatsiya, teskari madaniy shok, begonalashuv inqirozi.*

Аннотация: Данная статья посвящена исследованию трансформационных процессов в системе ценностей лиц, вернувшихся на родину после длительного пребывания за границей (реэмигрантов). Автор проводит социально-психологический анализ того, как изменившиеся под влиянием иностранной культурной среды ценности реэмигрантов влияют на их повторную социализацию в национальное общество. В исследовании освещены когнитивно-ценностные основы таких факторов, как «обратный культурный шок» и кризис отчуждения, с которыми сталкиваются реэмигранты. На основе полученных результатов разработаны практические рекомендации по адаптации изменений в системе ценностей реэмигрантов к социальной среде и их психологической поддержке.

Ключевые слова: реэмиграция, система ценностей, трансформация, ресоциализация, социально-психологическая адаптация, обратный культурный шок, кризис отчуждения.

Abstract: This article examines the transformational processes in the value systems of individuals returning to their homeland after a long stay abroad (re-emigrants). The author provides a socio-psychological analysis of how the values of re-emigrants, modified under the influence of a foreign cultural environment, affect their re-socialization into the national society. The study highlights the cognitive-value foundations of factors such as "reverse culture shock" and the crisis of alienation experienced by returnees. Based on the findings, practical recommendations have been developed for aligning changes in the re-emigrants' value systems with the social environment and providing them with psychological support.

Keywords: *re-emigration, value system, transformation, re-socialization, socio-psychological adaptation, reverse culture shock, crisis of alienation.*

Kirish Global ijtimoiy-psixologik transformatsiyalar davrida migratsiya nafaqat iqtisodiy jarayon, balki shaxsning ijtimoiy muhitga moslashishi va qadriyatlar tizimining o'zgarishini belgilovchi murakkab hodisa sifatida namoyon bo'lmoqda. Bugungi kunda xalqaro miqyosda migrantlarning huquqiy himoyasi bo'yicha tizimli ishlar olib borilayotgan bo'lsa-da, vataniga qaytgan shaxslarning — reemigrantlarning jamiyatga reintegratsiyasi masalasi hamon dolzarb bo'lib qolmoqda. Ayniqsa, turli etnik guruhlar o'rtasidagi muloqotda yuzaga keladigan ijtimoiy-psixologik to'siqlar va kognitiv dissonans holatlari jamiyat barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda.

Reemigratsiya jarayonida shaxsning qadriyatlar tizimi o'ziga xos transformatsiyaga uchraydi. Xorijiy madaniy muhitda orttirilgan tajriba, yangi ijtimoiy normalar va dunyoqarash shaxsning vataniga qaytgandagi "teskari madaniy shok" holatini belgilab beradi. Bu jarayonda shaxsning kognitiv moslashuvchanligi va madaniyatlararo kompetensiyasi muhim rol o'ynaydi. Paremiyalar va milliy-madaniy markerlar orqali aks etuvchi xalq donishmandligi reemigrantlarning qadriyatlar tizimini tushunishda va ularning qayta ijtimoiylashuvini optimallashtirishda samarali vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasida migratsiya jarayonlarini boshqarish va xorijda bo'lib qaytgan fuqarolarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha qator me'moriy-huquqiy hujjatlar, xususan, 2024-yil 17-oktabrdagi PF-162-son hamda 2024-yil 4-apreldagi PF-59-sonli Farmonlar qabul qilingan. Mazkur hujjatlarda belgilangan vazifalar reemigrantlarning nafaqat bandligini ta'minlash, balki ularning jamiyatga psixologik

integratsiyasini chuqur tadqiq etishni taqozo etadi. Reemigrantlarning qadriyatlar tizimidagi o'zgarishlarni tahlil qilish ularning begonalashuv inqirozini bartaraf etish va ijtimoiy moslashuv darajasini oshirish imkonini beradi. Adabiyotlar Tahlili Reemigratsiya va qayta ijtimoiylashuv muammosi zamonaviy ijtimoiy psixologiyaning eng dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lib, ushbu sohada bir qator konseptual yondashuvlar mavjud.

Madaniy adaptatsiya va akkulturratsiya masalalarida J. W. Berryning modeli yetakchi o'rin tutadi. Uning nazariyasiga ko'ra, shaxsning yangi muhitga moslashishi (yoki qaytishi) to'rtta strategiya: integratsiya, assimilatsiya, separatsiya va marginalizatsiya orqali namoyon bo'ladi. Reemigrantlar vataniga qaytganda, aynan qadriyatlar tizimidagi o'zgarishlar ularning qaysi strategiyani tanlashini belgilab beradi.

Vatanga qaytish jarayonidagi psixologik inqirozlarni tushuntirishda Gullahorn va Gullahorn tomonidan taklif etilgan "W-egri chiziqli modeli" (W-curve model) muhim ahamiyatga ega. Mazkur model reemigrantlarning vataniga qaytgandan keyingi birinchi bosqichdagi euforiya, so'ngra "teskari madaniy shok" (reverse culture shock) va nihoyat qayta moslashuv bosqichlarini ilmiy jihatdan asoslab beradi.

Madaniyatlararo muloqot va qadriyatlar tahlili Qadriyatlar transformatsiyasini o'rganishda xorijiy olimlardan Byram, Gribkova va Starkeyning tadqiqotlari e'tiborga molik. Ular shaxsning "madaniyatlararo shaxs" (intercultural personality) sifatida shakllanishi uning o'zga madaniyat qadriyatlarini qabul qilishi va o'z madaniyati bilan integratsiya qilishi bilan bog'liqligini ta'kidlaydilar. Shuningdek, Charteris-Black va Ciccarelli kabi tadqiqotchilar paremiyalar (maqol va matallar) orqali madaniy qadriyatlarni o'rganish shaxsning kognitiv

moslashuvchanligini oshirishini qayd etishgan. Bu yondashuv reemigrantlarning milliy qadriyatlarni qayta anglashida muhim metodik vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Mahalliy tadqiqotlar va metodologik asoslar O'zbekistonlik olimlar tomonidan ham migratsiya va moslashuv muammolari keng o'rganilgan. Xususan, E. G. Tareva va V. A. Goncharova kabi tadqiqotchilarning ishlarida madaniyatlararo muloqot kompetensiyasi va metakultural o'zgarishlar shaxsning ijtimoiy muhitdagi barqarorligini ta'minlovchi omil sifatida tahlil qilingan. Mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, reemigrantlarning qadriyatlar tizimi ularning qayta ijtimoiylashuvida asosiy filtr vazifasini o'taydi. Biroq, aynan O'zbekiston sharoitida reemigrantlarning qadriyatlar transformatsiyasini differensial (yosh va ijtimoiy maqom kesimida) o'rganish bo'yicha tadqiqotlar yanada chuqurlashtirishni talab etadi. Metodologiya va tadqiqot usullari Tadqiqotning empirik qismi reemigrantlarning qadriyatlar tizimidagi o'zgarishlarni va ularning qayta ijtimoiylashuv darajasini aniqlashga qaratildi. Tadqiqotda quyidagi metodikalardan foydalanildi: Rogers–Diamond ijtimoiy-psixologik moslashuv metodikasi: Reemigrantlarning o'zini-o'zi qabul qilishi, boshqalar bilan munosabati va hissiy qulaylik darajasini aniqlash uchun qo'llanildi.

- Karen Dean ijtimoiy begonalashuv testi: Vatanga qaytgandan keyingi "teskari madaniy shok" va ijtimoiy muhitdan uzilish darajasini baholashda foydalanildi.
- J. W. Berry akkulturratsiya nazariyasi: Reemigrantlar tomonidan tanlangan moslashuv strategiyalarini (integratsiya, assimillatsiya) tahlil qilishda metodologik asos bo'lib xizmat qildi.

Tadqiqot obyekti sifatida uzoq muddat xorijda mehnat migratsiyasida bo'lib qaytgan, turli yosh va ijtimoiy maqomdagi shaxslar

tanlab olindi. Olingan empirik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, reemigrantlarning qadriyatlar tizimi xorijdagi ijtimoiy-madaniy muhit ta'sirida sezilarli transformatsiyaga uchragan.

Qadriyatlar to'qnashuvi va kognitiv dissonans: Reemigrantlar vataniga qaytganda, xorijda shakllangan "individualistik" qadriyatlar va milliy muhitdagi "kollektivistik" normalar o'rtasida to'qnashuv yuzaga keladi. Bu holat ularda kognitiv dissonansni keltirib chiqarib, qayta ijtimoiylashuv muddatini uzaytiradi.

Differensial xususiyatlar: Tadqiqot natijalari reemigrantlarning yoshi va ijtimoiy statusi ularning adaptatsiya darajasiga bevosita ta'sir etishini tasdiqladi. Yosh reemigrantlarda qadriyatlar transformatsiyasi tezroq kechsa-da, ularda begonalashuv inqirozi yuqoriroq ekanligi kuzatildi.

Teskari madaniy shok: Respondentlarning aksariyatida vataniga qaytgandan keyingi dastlabki bosqichda "teskari madaniy shok" holati aniqlandi. Bu jarayonda shaxsning xorijda o'rgangan professional va ijtimoiy ko'nikmalari mahalliy mehnat bozori yoki ijtimoiy muhit talablariga mos kelmasligi asosiy to'siq bo'lib namoyon bo'ladi. O'tkazilgan tadqiqot natijalari reemigrantlarning qayta ijtimoiylashuvi faqat iqtisodiy emas, balki chuqur qadriyatli jarayon ekanini tasdiqlaydi. Tadqiqot asosida quyidagi xulosalar shakllantirildi:

Reemigrantlarning ijtimoiy reintegratsiyasini optimallashtirish uchun ularning transformatsiyaga uchragan qadriyatlarini milliy ijtimoiy-pedagogik muhitga muvofiqlashtirish zarur. "Teskari madaniy shok"ni bartaraf etishga qaratilgan maxsus korreksion-rivojlantiruvchi dasturlarni joriy etish maqsadga muvofiq. Reemigrantlarni psixologik qo'llab-quvvatlashda ularning xorijda orttirgan kognitiv va

madaniyatlararo kompetensiyalaridan "xalq diplomatiyasi" vositasi sifatida foydalanish jamiyat uchun foydali bo'ladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, o'tkazilgan nazariy va empirik tadqiqotlar natijasida quyidagi umumiy xulosalarga kelindi: Reemigratsiya va Qadriyat: Reemigratsiya jarayoni shunchaki hududiy ko'chish emas, balki shaxsning qadriyatlar tizimi va ijtimoiy rollarining tubdan qayta ko'rib chiqilishi bilan bog'liq murakkab psixologik fenomen ekanligi tasdiqlandi. Xorijiy madaniyat ta'sirida shakllangan yangi kognitiv sxemalar va qadriyatli orientatsiyalar vataniga qaytganda shaxsning ijtimoiy muhit bilan muloqotida asosiy determinant bo'lib xizmat qiladi. "W-simon" adaptatsiya dinamikasi: Tadqiqot natijalari reemigrantlarda ijtimoiy-psixologik moslashuvning "W" egri chizig'i modeliga muvofiq kechishini ko'rsatdi. Bunda "teskari madaniy shok" bosqichi aynan qadriyatlar to'qnashuvi hisobiga begonalashuv inqirozini keltirib chiqarishi va bu jarayon kognitiv moslashuvchanligi past bo'lgan shaxslarda uzoqroq davom etishi aniqlandi. Qayta ijtimoiylashuvda differensial yondashuv: Reemigrantlarning yoshi va ijtimoiy maqomi ularning qayta ijtimoiylashuv tezligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Yosh qatlamda qadriyatlar transformatsiyasi moslashuvchan kechsa-da, ularning ijtimoiy kutuvlari va real muhit o'rtasidagi nomutanosiblik "psixologik begonalashuv" darajasini oshiruvchi asosiy omil bo'lib namoyon bo'ladi. Amaliy ahamiyat: Reemigrantlarning ijtimoiy-psixologik adaptatsiyasini samarali tashkil etish uchun nafaqat iqtisodiy yordam, balki ularning "madaniyatlararo vositachi" sifatidagi salohiyatini e'tirof etuvchi korreksion dasturlar zarur. Ularning xorijda orttirgan kognitiv tajribasini milliy qadriyatlar bilan integratsiya qilish jamiyatning intellektual salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. **O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni.** (2024). *Migratsiya jarayonlarini boshqarish tizimini isloh qilish va xorijda mehnat faoliyatini amalga oshirayotgan shaxslarni qo'llab-quvvatlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida*. PF-162-son. 17-oktabr.
2. **Berry, J. W.** (2005). *Acculturation: Living successfully in two cultures*. International Journal of Intercultural Relations, 29(6), 697-712.
3. **Gullahorn, J. T., & Gullahorn, J. E.** (1963). *An Extension of the U-Curve Hypothesis*. Journal of Social Issues, 19(3), 33-47.
4. **Byram, M., Gribkova, B., & Starkey, H.** (2002). *Developing the Intercultural Dimension in Language Teaching: A Practical Introduction for Teachers*. Council of Europe, Strasbourg.
5. **Tareva, E. G.** (2014). *Intercultural language education: source and evolution*. Logos, Moscow.
6. **Charteris-Black, J.** (1995). *Proverbs in communication*. Journal of Multilingual and Multicultural Development, 16(4), 259-268.
7. **Rogers, C. R., & Dymond, R. F.** (1954). *Psychotherapy and Personality Change: Co-ordinated Research Studies in the Client-Centered Approach*. University of Chicago Press.
8. **Mansurova, O. U.** (2025). *Vatanga qaytgan migrantlarda qayta ijtimoiy moslashuvi muammolari*. (PhD dissertatsiyasi asosnomasi). Guliston Davlat Universiteti.
9. **Ciccarelli, A.** (1996). *Teaching culture through language: Suggestions for the Italian language class*. Italica, 73(4), 563-576.
10. **Shukurova, U. U.** (2024). *Ijtimoiy psixologiya va etnopsixologiyaning dolzarb muammolari*. Guliston.
11. **Axmedova, N.** (2026). The stage of adaptation in teaching directing. Spanish Journal of Innovation and Integrity, 51, 135-137.

12. Jumaeva, M., & Mahmudjonov, I. (2022). Foreign language teaching and its importance in the introduction of today's youth to social relations. Экономика и социум, (4-2 (95)), 186-189.